

Дејан Јечменица*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет

ПРВА СТОНСКА ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА**

Полог, 1333, јануар 22.

Српски краљ Стефан Душан издаје 22. јануара 1333. у Пологу Прву стонску повељу Дубровчанима којом им дарује у баштину Стонски рат, приморје од Превлаке до дубровачких граница и острво Посредницу на ушћу Неретве у море. Општина дубровачка се обавезује, да за добијене поседе сваке године о Васкрсу, српском владару на име *Стонског дохотка* исплаћује 500 перпера. Повеља је састављена у две редакције, на српском и латинском језику. Документ представља прворазредно сведочанство о отуђењу дела државне територије. Оригинал латинске редакције повеље и четири преписа српске редакције, настала у XV веку, налазе се у Државном архиву у Дубровнику.

Le roi de Serbie Stefan Dušan délivre le 22 janvier 1333, à Polog, la Première charte de Ston aux Ragusains portant donation à ceux-ci, en patrimoine, du cap de Ston, du littoral s'étendant de Prevlaka aux frontières de la Commune de Dubrovnik et de l'île Posrednica située au milieu de l'embouchure de la Neratva dans la mer. Au titre des biens reçus et du *revenu retiré de Ston*, la commune de Dubrovnik s'engage à verser chaque année, à Pâques, la somme de 500 perpères au roi de Serbie. Cette charte a été établie en deux rédactions respectivement serbe et latine. Ce document constitue un témoignage de premier ordre attestant l'aliénation d'une partie du territoire national. L'original de la rédaction en latin et quatre copies de la rédaction en serbe, réalisées au XVe siècle, sont conservés dans les archives nationales de Dubrovnik.

Завршница дубровачких напора око добијања Стонског рата одвијала се у јануару 1333. године. На седници Малог већа од 7. јануара, без гласова против, одлучено је колико ће Општина издвојити новца за добијање толико жељених поседа. Том приликом је Клите Гучетић

* Ел. пошта: dejan.jecmenica@f.bg.ac.rs.

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије *Српска држава и друштво у изворима средњег века* (ев. бр. 147024).

Дејан Јечменица

изабран да, као посланик Општине, крене у Србију и отпочене завршне преговоре са српским краљем.¹

Напорна и дуга настојања Дубровчана да прошире територију своје Општине на Стонски рат уродила су плодом након само две недеље, када им српски краљ Стефан Душан дарује у баштину и више него што су очекивали – Стонски рат, приморје од Превлаке до дубровачких граница и острво Посредницу на ушћу Неретве у море.² Том приликом, усред зиме, 22. јануара у Пологу српски владар Дубровчанима издаје свечану повељу којом потврђује овај правни чин. Повеља представља прворазредно сведочанство о отуђењу дела државне територије, и као таква не може се поредити ни са једном претходном исправом српских владара. Овом повељом установљен је и трећи трибут, познат као *Стонски доходак*, који је Општина дубровачка имала да исплаћује сваке године српском владару.

Опис повеље

Повеља краља Стефана Душана којом Дубровнику уступа Стонски рат писана је двојезично, на српском и латинском језику. Формално гледано, ради се о две повеље, но имајући у виду садржину и међузависност исправа, оправданије је говорити о две редакције једне повеље, него о формалној подели на две исправе.

Оригинал српске редакције Прве стонске повеље Дубровчани су чували готово сто четрдесет година. Данас постоје четири преписа који се налазе у Државном архиву у Дубровнику.³

I *Први препис* начинио је дубровачки српски канцелар Никша Звијездић у свом зборнику *Liber Privilegiorum*, познатом и под називом *Codex Ragusinus*, нешто више од сто година након издавања исправе. То је најстарији препис српске редакције Прве стонске повеље. Текст је исписан на непуне три странице књиге, у 75 редова, док је потпис изведен крупним калиграфским црвеним словима, шест пута већим од слова којима је преписан текст исправе. Препису претходи белешка на староиталијанском језику као својеврсни регест. Преко првог реда текста исправе, великим калиграфским црвеним словима исписано је **Славни**

¹ Државни архив у Дубровнику (DAD), *Reformationes* 10, fol. 114'–115, 7. I 1333; *Monumenta Ragusina* II, 347–348; V, 374–375.

² Појединости око уступања Стонског рата Дубровчанима, на широкој изворној подлози детаљно је анализирао пре готово пола века В. Трпковић, *Око „уступања“ Стона и Пељења Дубровчанима (1326–1333)*, IG 1 (1963) 39–60.

³ DAD, *Liber Privilegiorum*, fol. 22'–23'; *Diplomata et Acta*, XIV век, бр. 99.

Боже царњ небесни, за шта се с великом сигурношћу може рећи да се није налазио у српском изворнику. На маргинама има неколико белешки, од којих је неке немогуће прочитати. По шест линија, које је писар означавао ради лакшег писања и одржавања правца, остало је неисписано на прва два фолија, док је више од половине последње стране неисписано. Читав зборник *Liber Privilegiorum* влага је оштетила са десне стране, па је на тим местима читање текста веома отежано, а у извесним случајевима и немогуће. Никша Звијездић је преписујући текст повеље у великој већини случајева **ѣ** из изворника транскрибовао са **иѣ**, док је полугласник **ь** већином преводио у вокал.

II Други препис, непознатог писара, настао је у Дубровнику, по свој прилици на самом почетку осме деценије XV века, непосредно пред парницу са херцегом Влатком око права на поседовање острва Посреднице. У прилог оваквом датирању иде чињеница да папир на коме је препис начињен садржи водени знак који се употребљавао приближно од око 1466. до 1473. године.⁴ Имајући у виду и белешку на полеђини: *Soria per Posregniça*, готово да нема сумње да је овај препис настао уочи пута дубровачких посланика у Фочу на парницу.

Текст исправе исписан је на листу папира димензија 57–58 x 39–40 цм, у непуних 39 редова, и у једном реду крупним словима исписан је потпис. Маргине износе 6–6,5 цм горе и са страна, а одмах испод текста, у преосталом простору од око 19 цм изведен је потпис. Испод је далеко касније, биће графитном оловком, исписана година 1325. На полеђини се, поред већ поменуте белешке, налазе архивске ознаке: № 27. del. Pach. VII и № 99 (поред, графитном оловком је исписан број 995) an. 1325, која је за 180° окренута. Ту је прорачун године (6833–5508=1325), очито из каснијег времена. Водени жиг је у виду шешира са дугим пантљикама за подвез. Читав препис писан је мастилом тамносмеђе боје. Осим иницијалног слова **Г** на почетку, потписа, крста на почетку исправе и испред потписа, нема других калиграфских украса. Видљива су по три уздужна и попречна трага пресавијања документа, што је на појединим местима у значајној мери оштетило папир па су се ту јавиле и мање лакуне. Неколико лакуна се примећује и код одређених слова у потпису, вероватно насталих као последица посебне технике исписивања.

На основу овог преписа, ниже се доноси издање српске редакције Прве стонске повеље.

⁴ На листовима папира рукописа који се налази у Архиву Бечке надбискупије, среће се веома сличан водени знак који се хронолошки смешта између 1466–1473 – Wien, Erzbischöfliches Diözesanarchiv, Cod. 3, ref. № WZMA AT7992-3-5; WZMA AT7992-3-72.

III, IV Два преписа Прве стонске повеље по налогу Хамза-бега начинио је дијак Радоња, по окончању парнице око власништва над острвом Посредницом, 8. фебруара 1472. Истом приликом оба преписа су оверовљена, о чему сведоче турски записи, и предата дубровачким посланицима. Сто четрдесет година стар оригинал српске редакције Прве стонске повеље, по свој прилици, остао је код Хамза-бега, као главно доказно средство, на основу ког је пресуђено у корист Дубровчана. Документ таквог значаја могао је доспети и до највиших органа турских власти у Цариграду, па стога не треба искључити могућност да је Прва стонска повеља сачувана у неком турском архиву.

Преписи дијака Радоње готово да су идентични, уз извесне, пре свега словне разлике, које не утичу на сам смисао и значење речи. Тешко да је уопште могуће утврдити који је препис прво завршен. Како је на неки начин потребно означити један, односно други препис, нема разлога да се не прихвате ознаке које стоје у доњим левим угловима, *а* и *б*. У оба преписа, испод потписа, у доњем маргиналном простору исписан је са десне стране запис дијака Радоње у три и по реда, а са леве турски запис којим је препис оверовљен.⁵

Трећи препис Прве стонске повеље, односно први препис дијака Радоње, писан је на листу папира димензија 44 x 29–29,8 цм, маргине износе са леве стране и горе 2–2,5 цм, са десне стране 0,6–1,2 цм, док је испод текста остао простор од око 11 цм где је исписан потпис, записи на турском језику и запис дијака Радоње. Видљиви су трагови пресавијања документа, два уздужна и три попречна. Осим крста у симболичкој инвокацији на почетку и испред потписа, првог слова текста (**Г**), и слова у потпису, нема других калиграфских украса. Папир садржи водени знак, у виду представе шешира са подвезаним пантљикама, сличну оној на папиру на коме је писан други препис повеље. На полеђини, осим графитном оловком исписаног броја 995 (бечка ознака), нема других белешки. Текст је исписан мастилом тамносмеђе боје у 32

⁵ Запис дијака Радоње: *По заповеди господина ми Хамза бега ми Радоња дијакъ ввон све исписахъ ис книгѣ крала Степана на пѣниѣ, како се њ записъ говори.*

Турски запис у преводу Глише Елезовића: „Ово је препис оригинала документа издатог Дубровчанима од стране дике међу неверницима цара Степана за Стон и Посрећницу. Исправан је документ и није кварен. Понизни Хамза. Препис је ово оригиналног хуцета, што тврдим и ја немоћни раб Емин-у-дин, убоги кадија дрински у вилајету херцегове земље.“ – цитирано према: Г. Чремошник, *Студије из српске палеографије и дипломатике*, Гласник СНД 21 (1940) 17.

Издање турских записа са преводом на француски језик: G. Elezović, *Turski spomenici I–2*, Beograd 1952, 224–227, № 176.

реда. Потпис је крупним словима изведен у посебном реду. Приметно је као да су слова у потпису додиривана ужареним предметом, па је на неколико места папир прогорео стварајући мање лакуне. Турски запис је исписан мастилом црне боје, а запис дијака Радоње тамно смеђим.

Четврти препис Прве стонске повеље јесте други препис дијака Радоње. Исписан је на листу папира димензија 44,5 x 30–30,5 цм, маргине износе са леве стране и горе 2–2,5 цм, са десне стране 0,7–1,2 цм, док је испод текста остао простор од око 17 цм где је исписан потпис, записи на турском језику, и запис дијака Радоње. Два уздужна трага пресавијања, иако постоји пар веома малих лакуна, нису толико оштетили документ колико три попречна, која су исправу поделила на сада потпуно одвојена четири комада папира. Пажљивијим посматрањем стиче се утисак је да овакво оштећење настало као резултат намерног физичког цепања папира по попречним превојима. Текст је исписан у 29 редова и потпис у посебном реду, крупним калиграфским словима. Поред крста као симболичке инвокације на почетку повеље и испред потписа, првог слова текста (Г), и слова у потпису, нема других украса. Текст је писан мастилом тамносмеђе боје, запис дијака Радоње нешто светлијим мастилом, док је турски запис исписан црном бојом. Потези преко слова потписа као у претходном Радоњином препису овде се не примећују. На полеђини је графитном оловком исписан број 995 (бечка ознака) и сасвим у горњем десном углу оловком бледе црвене боје стоји ознака II а (новијег времена). Папир садржи водени знак у виду анђела у стојећем ставу који у рукама усправно држи копље, веома сличан онима који су се користили у петој деценији XV века.⁶

Писарске разлике у четири преписа српске редакције Прве стонске повеље су такве да не утичу на садржину и смисао самог документа.

Латинска редакција Прве стонске повеље краља Стефана Душана сачувана је у оригиналу и налази се у Државном архиву у Дубровнику.⁷ Текст је писан на пергаменту fine израде, висине 35,7–36,9 и ширине 37,5 цм. У доњем делу пергамена је пресавијена како би била формирана плика висока 3,4 са леве и 3,8 цм са десне стране. Маргине износе око 2,5 цм горе и са страна а испод текста око 7,5 цм у ком простору је изведен потпис. На средини плике пробушене су две рупе кроз које је провучена црвена врпца, на којој је некада висио печат, који је, не зна се када, отргнут. Видљива су три попречна и два уздужна трага

⁶ Рукопис из архива Шкотског манастира у Бечу – Wien, Schottenstift, Archiv, Hs. 279 (Hübl 283), ref. № WZMA AT8900-279-364.

⁷ DAD, *Diplomata et Acta*, XIV век, бр. 98.

пресавијања исправе. Текст је исписан у 30 редова готичким курзивом, црним мастилом. У посебном реду тамноцрвеним крупним ћириличним словима свечано је изведен владарев потпис, испред кога стоји крст, као симболичка инвокација. Осим у потпису, документ има још један калиграфски украс, на самом почетку текста. Прво слово имена српског владара (S), уједно и иницијално, веома је брижљиво изведено. Готово неприметно, на пергамени су означене линије које су служиле за уредно исписивање текста. Писар као да је првобитно текст почео да пише три реда раније па је из неког разлога одустао, и поново одрезао пергамену, о чему сведоче видљиве хасте, односно доњи делови слова у горњем левом углу исправе. Распоред остатака хасте готово да се подударара са словима у имену Стефан, али се не види трбух слова S, који иначе дубоко залази у међулинијски простор. Могуће да је то управо разлог због чега је писар прибегао поновном писању, како би почетак исправе и прво слово имена владара било још свечаније изведено. На полеђини повеље има више записа. Поред записа дубровачке канцеларије, могу се прочитати архивске ознаке: № 98. an. 1313 (Ћурлица), два пута исписана, на горњој левој страни и у доњем десном делу полеђине, где је графитном оловком број прецртан и изнад истом оловком уписан број 994 који је такође прецртан. Скоро на средини полеђине, у делу који је након пресавијања и паковања документа обично користио за исписивање адресе, испод канцеларијске белешке стоји ознака № 20 del Ras. III, и затим у три реда на италијанском језику: *Steffano re cede in titolo di regalo ai nobili Ragusei tutto la Punta di Stagno – 1333. gennaio 22*. У овом пољу сав текст је исписан за 90° окренут у односу на текст исправе. Испод је графитном оловком исписана и заокружена ознака Бечког архива, № 997.

Ранија издања

Српска редакција Прве стонске повеље краља Стефана Душана доживела више издања: П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 45–47, бр. 37 (на основу III преписа); F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 103–105, бр. 88 (на основу III преписа); Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik IX*, 221–223, бр. 177 (на основу III преписа); С. Новаковић, *Законски споменици*, 297–298 (делови изостављени); А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 119–121, бр. 60 (на основу III преписа); Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 48–52, бр. 54 (упоредно у два стубца, у првом на основу III преписа, у другом на основу I, а у напоменама варијанте у осталим преписима).

Латинска редакција Прве стонске повеље два пута је објављивана: Š. Ljubić, *Listine I*, 398–399, док. бр. 589 (приређивач је поједине делове

изостављао); Г. Чremoшник, *Студије из српске палеографије и дипломатике*, Гласник СНД 21 (1940) 12–15 (упоредно у два стубца, у првом текст латинске редакције повеље, а у другом текст српске редакције према III препису).

Ово издање приређује се на основу снимака начињених почетком октобра 2009. у Државном архиву у Дубровнику.⁸

I

*Текст повеље на српском језику**

+ Г(оспод)ъ с небесъ прирѣти видѣти съ(и)ни (!) чловѣчаскии и ђс-
лишати гласъ всѣхъ ђфадциехъ на нь, |2| др(ь)жеи швластию Божѣю
тварь, имже ц(а)рие ц(а)рствють и мѡчители др(ь)жеть землю. |3|
Б(о)гъ едиини Б(о)гъ едиини (!) И(с)с Х(ристо)съ вѣчера и д(ь)н(ь)съ
5 тажде и ва вѣки, избрани свети роди|4|тельк и прародительк кра-
лкства ср(ь)пске землк и поморске и прослави ихъ паче |5| всиех(ь)
ц(а)рь земалниех(ь) на земли и пакии на небеси вѣнѣци свѣтлѣми
ѡкрасив(ь) ихъ съ свѣми |6| светѣми, такъ не ѡтагла се кътъ всѣи
вазелѣи блажена ихъ память.

10 Ѣдь ихже |7| плем(е)не и газъ избранъ ихъ помѡцию Божию
и прѣчисте его Матере и молитвами ихъ |8| Стефан(ь), м(и)лостию
Божию краль въсиехъ ср[ь]псциехъ земалъ и поморсциехъ, иже |9|
не далекъ ѡд нихъ плѣтю, на прадѡдкь и ѡндкь, синь же ихъ и
наследникъ истини ѡдъ |10| светаагъ нихъ корѣна, повелѣнькѣмъ и
15 сѡдѡмъ Божиемъ прикѣмъ всѡ др[ь]жавѡ ср(ь)пске |11| землк и
<сѣ>де на престолю кралкства ср(ь)вскагъ тако ц(а)рь и владика
всемѡ |12| стежаню светѣхъ родителъ моужь, и ѡд свиехъ приемлк
часть и славѡ и дари многе.

20 Въ |13| сѣхже всѣхъ видиехъ ср[ь]дчанѡ любовь и вѣрнѡ порав-
таньк родителкѣмъ и прароди|14|телкѣмъ кралкства ми и самомѡ
кравествѡ ми властела славнаагъ града Дѡ|15|бровника и въ пр(ь)вѡ
можъ пришастие на кралкствѡмъ дари, кже ми дароваше |16| ·и· тисѡць
п(ер)перь, инии многе потрѣбе безчислении са любовью ихъ нели-
це|17|мѣрною.

⁸ Срдачно захваљујемо на љубазности овој архивској установи.

* Редакција издања: Ирена Шпадијер.

25 И за ђмилињѣа ниѣ ради, кади послаше краљквествѣ ми своѣ
 властеле |18| и братью свою Павла Мартинѣшевиѣа и Климетѣ
 Гочетиѣа и Николѣ Лѣкаревиѣа, |19| даѣ имѣ с милостию и са
 ђтвергњѣкѣмъ Рать стонски са свѣми мегѣми своими |20| и заселци
 и с людми, и да сѣ властни зидати га на Прѣвлаци и на дрѣгомъ
 30 мѣстѣ, |21| гдѣ имѣ бѣде хѣтѣнѣк. И ѡце имѣ придаѣ ѡдъ Прѣв-
 лаке ѡскраи мора до дѣб(р)овачке |22| мегѣ, и селишта коѣ сѣ тѣзи
 била, и Посрѣгницѣ, како ѡбтѣче Неретва до |23| мора. И тѡзи все
 да имѣ краљквество ми ѡ бащинѣ и дѣцама ниѣ(ѣ) и ѡнѣчью ниѣ.

|24| Я ѡпѣина дѣбрѡвчачка да ми даѣ на всако годище на Великѣ
 35 дань ·ѣ· сать п(ер)перь |25| внѣтачциеѣхъ ѡтѣ тогаизи мѣста дохот-
 ка краљквествѣ ми, и свѣмъ кокѣхъ Б(о)гѣ изволи |26| г(о)сподовати
 краљквествѡмъ ср(ѣ)псциемъ по мнѣ. И да посла краљквество ми винѣ
 |27| на Великѣ дань ѡзети дѡх(ѡ)даѣ више писани, ·ѣ· сать п(ер)перь,
 какѡ и дрѣги дохѡдаѣ дѣбро|28|бровачки (!) ѡзима краљквество ми.
 40 Яко ли ми не плате на рѡкѣ, да даде двоинѣ.

|29| Я тѣ имѣ м(и)лѡсть ѡчини краљквество ми ѡ Полозие въ
 лѣтоѣ (!) |·ѣ··ѡ··лѣ··гѣ· (!) м(ѣ)сеца жен(ва)ра ·кѣ· и ·бѣ· дань. |30| Я тѣи бѣ-
 хѣ: севѡсвешни кпискѣпъ призрѣнски Ярсение, казнаѣ Балѡдовинѣ,
 воевода Гра|31|дисавѣ, жѣпанѣ Браткѡ, кнезь Грѣгѣрь Кѣрѣковиѣ,
 45 ставилаѣ Милошѣ, в(о)евода Деганѣ Мани|32|гакѣ, Градисавѣ Гѣ-
 шеница, Никола Бѣѣа, архидиѣакѣ Маринѣ Баранинѣ.

И кѣже Б(о)гѣ |33| изволи г(о)спо(д)ствовати по насѣ, молю ѣако
 г(о)спо(д)н(а) и вр(а)та сѣга писанѣа не потвори(ти) кѣже дарѡ-
 ваѣ(ѣ) |34| за праавѣ любавѣ властелѡм(ѣ) дѣбровачциемъ, за
 50 поработанѣк и за часть ниѣхъ. Тко ли |35| сиѣ потвори да еѣтъ
 проклетѣ ѡтѣ Г(о)спода Б(о)га свѣдржителѣа и ѡтѣ причистѣ кѣго
 Матере и ѡтѣ |36| ·бѣ· апѡстѡль Божиеѣх(ѣ), и ѡдъ ·дѣ· евангелисте, и
 ѡдъ ·тѣ· и ·йѣ· светиѣхъ ѡтаѣ иже ва Нитеи (!) |37| и да еѣтъ
 причѣстанѣ Юди придателю Хриѡтовѣ, и ѡдъ краљквѣства ми да
 55 еѣтъ прокѣ(т)ѣ. |38| Я такови да прими гниевѣ и наказанѣк ѡдъ
 краљквѣства ми, и да плати ·ѣ· тисѣць |39| п(ер)перь, и да ми е
 невѣранѣ.

|40| + СТ(Е)ФАНЪ ПО М(И)Л(О)СТИ Б(О)ЖИЕИ КРАЛ(Ъ)
 ВСЕХ (!) СР[Ъ]БСКЕ ЗЕМЛЕ И ПОМ(О)РСКЕ ∴

Превод повеље

+ Господ погледа са небеса да види синове човечије и чује глас свих који се уздају у њега, држећи влашћу Божијом ствар, којом цареви царују и мучитељи држе земљу. Бог једини, Исус Христос јуче и данас, такође и у векове, изабра свете родитеље и прародитеље краљевства српске земље и поморске и прослави их више од свих царева земаљских на земљи, и опет на небу венцем светлим украсивши их са свим светима, како се не би утајила по свој васељени блажена њихова успомена.

Од њиховог племена изабран бих, помоћу Божијом и пречисте његове Мајке и молитвама њиховим, и ја Стефан, милошћу Божијом краљ свих српских земаља и поморских, који није далеко од њиховог тела, праунук и унук, и син њихов и наследник истинити, од светога њиховог корена. Допуштењем и судом Божијим примих сву државу српске земље и седох на престо краљевства српскога као цар и владика свих добара светих родитеља мојих, и од свих примих част и славу и даре многе.

У свему овоме, видех срдачну љубав и верно служење, родитељима и прародитељима краљевства ми, и самом краљевству ми, властеле славнога града Дубровника, и по првом мом ступању на краљевство дарове које ми дароваше, осам хиљада перпера, друге многе потребе безбројне са љубављу њиховом, нелицемерно. И ради љубазности према њима, када послаше краљевству ми своју властелу и браћу своју, Павла Мартинушевића и Климу Гучетића и Николу Лукаревића, дадох им с милошћу и са утврђењем [чврсто] Рат стонски са свим међама својим и са засеоцима и са људима, да су власни зидати га на Превлаци и на другом месту, где им буде воља. И још им предадох од Превлаке поред мора до дубровачке међе и селишта која су ту била, и Посредници, коју оптиче Неретва до мора. И то све даде им краљевство ми у баштину, и деци њиховој и унуцима њиховим.

А Општина дубровачка да ми даје сваке године на Велики дан [Васкрс] пет стотина перпера млетачких, од тога места дохотка краљевству ми, и свима које Бог изволи да господствују краљевством српским после мене. И да пошаље краљевство ми [посланика] увек на Велики дан [Васкрс] да узме доходак више писани, пет стотина перпера, како и други доходак дубровачки узима краљевство ми. Ако ли ми не плате у року, да дају двоструко.

А ту им милост учини краљевство ми у Пологу, у лето 6833. месеца јануара 22. дан. А ту беху свеосвећени епископ призренски Арсеније, казнац Балдовин, војвода Градисав, жупан Вратко, кнез Гргур Курјако-

Дејан Јечменица

вић, ставилац Милош, војвода Дејан Манијак, Градисав Сушеница, Никола Бућа, архидијак Марин Баранин.

И кога Бог изволи да господствује после нас, молим као господина и брата нека ово писаније не прекрши, јер даровах за праву љубав власти дубровачкој, за служење и част њихову. Ко ли ово прекрши да је проклет од Господа Бога сведржитеља, и од пречисте његове Мајке, и од дванаест светих апостола, и од четворице јеванђелиста, и од три стотине осамнаест светих отаца никејских, и да је прибројан Јуди издајнику Христовом, и од краљевства ми да је проклет. А такав да прими гнев и казну од краљевства ми, и да плати пет хиљада перпера, и да ми је неверан.

+ СТЕФАН ПО МИЛОСТИ БОЖИЈОЈ КРАЉ СВЕ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ И ПОМОРСКЕ.

II

Текст повеље на латинском језику

Stephanus Dei gratia Seruie, Dalmacie, Dioclie, Albanie, Çente, Chelmensis, et Maritime regionis rex. Uniuersis quibus expedit, presentibus |2| et futuris...

5 Altissimi Dei filii prouidencia, filios hominum amplectens paternis affectionibus, ipsos recti sui censura iudicii ad terenos prin|3|cipatus, et dominia graciosius promouendo, que sancte, ac pie memorie, olim progenitores, at predecessores nostros, illustros reges Seruie, digna|4|ta est inefabili misericordia, regalibus dyadematibus insignire, ipsos in dicti regni patrimoniali solio pre ceteris principibus orbis terre, fe|5|liciter sublimando, quos post huius breuis callis transitum, in sua tabernacula introducens, sanctorum aureolla coronauit, demum nostri |6| immemor non existens, nos tanquam pronepotem, nepotem, filium, heredem, et successorem legitimum, in ipsorum regali solio collocasset, rati|7|onabiliter inducimur et mouemur, consideratis predecessorum nostrorum vestigiis, ut ad nostros beniuollos, familiares, et amicos, graciosius |8| intuitus conuertamus, et maxime ad hos, quo in gratuitis nobis obsequiis, feruentes inuenimus, et constantes.

20 Hinc est quod cum nobilium virorum |9| ciuium, et comunitatis Ragusii, exposcant continuorum obsequiorum merita, per ipsos exhibitorum nostris predecessoribus antedictis, et consequenter |10| nobis specialiter in assumptione nostri regiminis, qui tunc temporis nostre maiestati regie octomillia sollidorum grossorum uenetorum, in signum deuocionis |11| eximie, sunt largiti, ut eis reddamus ad gracias liberales, eorum

25 precibus liberaliter annuendo, quas nobiles viri eorum conciuēs, Paulus |12| Martinussii, Clemens de Goçe, Nicolaus de Lucarorum (!), ad hoc a dicta comunitate specialiter destinati, nostre maiestati regie cum instancia po|13|rexerunt.

30 Concedimus et donamus, predictae comunitati Ragusii, hereditario iure, ipsis et eorum heredibus, et successoribus, Puntam Stagni |14| totam et Riueriam, incipiendo a Preulaca, usque ad confines districtus Ragusii, cum omnibus uillis et locis uillarum, et Posredniçam |15| sicut circuit eam flumen Narenti et mare, cum omnibus uillis, terris tam cultilibus, quam incultilibus, erbagiis, arboribus, nemoribus |16| ac omnibus, et singulis, iuribus, accionibus et attinentiis siue pertinentiis earundem, ad tenendum, habendum possidendum, collendum, usufru|17|endum, murum in Preulaca et alibi construendum, et suam hutilitatem omnimodam faciendum, ac omnem potestatem, et ius quam nos ibi habere |18| possumus et habemus, ut sint ipsorum perpetuo, ita tamen, quod teneantur, et debeant dare et assignare nobis, et successoribus nostris, annuatim, in die |19| Resurexionis (!) Domini nostri Jesu Christi, sollidos quingentos grossorum uenetorum, sub pena dupli, pro quibus denariis, nos teneamur mittere |20| nostrum nuncium Ragusium, sicut pro alia pecunia tributali.

45 Rogantes et obsecrantes successores nostros, ut fratres, et dominos, quatenus non atemp|21|tent nostram presentem paginam, donacionis, concessionis, et gratie, factam, ciuitati predictae, ipsorum exigentibus meritis, infringere. Si quis autem |22| quod absit, contraire uoluerit, indignacionem et maledictionem, omnipotentis Dei, ac sacratissime virginis matris eius, et duodecim |23| apostulorum, quatuor euangelistarum, et trecentorum et decem et octo patrum, Niçeni consilii et nostre regie maiestatis incurrant et in participium |24| Jude proditoris admittantur, inferiores uero, cuiuscumque status, et condicionis existant, subiaceant [над цртом: pene] quinque millium sollidorum grossorum |25| atque indignacionem regiam, se nouerint incursuros.

55 Actum est hoc et datum in Pollogo, presentibus uenerabili patris, domino Arsenio, episcopo |26| Prisirenensis, ac nobilibus uiris, casneçio Baldouino, Gradislauo Borilli, uexillifero, çuppano Vratcho, comite Grego|27|gorio (!) Curiaçi, staluileçio (!) Milosio Voyni, uoieuoda Deiano Maniacho, stauileçio Gradislauo Suseniçe, Nicolao Buchia, |28| archidiacono Antibarensis et (!) Marino Miroselai Antibarensis, et aliis quam pluribus currente anno Domini, millesimo, trecentesimo, 60 |29| tercio, mensis Ianuarii uigessimo secundo die,

indictione prima. In quorum omnium tunc, et ad memoriam futurorum, presentibus, nostram bullam [30] auream appendi mandauimus ac subscribi de rubeo ut est moris.

[31] + **СТ(Љ)Ф(А)НЪ ПО М(И)Л(О)СТИ Б(О)ЖИЋИ КРАЛ(Ъ) БЪСЪ СРЪБСКЕ ЗЕМЛЈЕ И ПОМОРСКЕ** ∴

На полеђини: 1313 (!) Priuilegium domini regis Raxie de [2] concessione Puncte Stagni.

Превод повеље

Стефан, милошћу Божијом краљ Србије, Далмације, Дукље, Албаније, Зете, Хума и приморских крајева. Свима којима је на корист, садашњим и будућим...

Промислом најузвишенијег Сина Божијег, који очинском љубављу обухвата синове људске, и својим правичним судом им премилостиво даје земаљска началства и власти, која је са неизрецивим милосрђем удостојила да наше претке и претходнике, свете и побожне успомене, славне краљеве Србије, овенча краљевском круном, уздижући их, срећом, на престолу реченог отачког краљевства, испред свих владара васељене и која их је после овог кратког путовања примила у своје дворе и крунисала венцем светих, а и нас се сећа и као законитог праунука, унука, сина, наследника и потомка, нас је поставила на њихов краљевски престо. Како смо праведно наведени и покренути, пошто смо у обзир узели путеве наших предака, да према нама склонима, пријатељима и драгима, са љубављу окренемо своју пажњу, а нарочито према онима за које смо открили да су стални и истрајни у наклоњеној нам служби.

Отуда је то што траже – имајући у виду заслуге сталне службе племенитих људи и грађана града Дубровника коју су они указали нашим раније наведеним претходницима и потом нама, посебно када смо преузели власт, пошто су тада нашем краљевском височанству даровали као знак оданости осам хиљада солида грошева венецијанских – да им узвратимо за њихове великодушне знаке наклоности великодушно им услишујући молбе које су њихови племенити људи Павле Мартинушевић, Климе Гучетић и Никола Лукаревић, посебно одређени за то од стране реченог града, усрдно изнели.

Препуштамо и поклањамо горе поменутом граду Дубровнику, са наследним правом, њима и њиховим наследницима и потомцима цео Ратонски и Приморје, почев од Превлаке па све до граница дубровачке

области, са свим селима и селиштима, и Посредницу, како је оптиче река Неретва и море, са свим селима и земљама како обрадивим тако и необрадивим, пашњацима, дрвећем и шумама и свим и појединачним правима и делокрузима и свиме што им припада да их држе, имају и поседују, обрађују, користе се њима, да подижу зидове на Превлаци и другде и да се на сваки начин користе и да имају пуну власт и права која ми тамо можемо имати и имамо, да им припада заувек, али тако да држе и да треба да дају и доделе нама и нашим наследницима сваке године на дан Васкрсења нашега Господа Исуса Христа пет стотина солида венецијанских грошева, с тим да ће бити кажњени дуплим износом ако не плате, а по које се ми обавезујемо да ћемо послати нашег изасланика у Дубровник као и по други доходак.

Молимо и преклињемо своје наследнике као браћу и господаре да не покушавају да прекрше ову нашу исправу о даривању и препуштању, и милост учињену за овај горе поменути Град, пошто нас његове заслуге приморавају да тако учинимо. А ако би неко, што нека би далеко било, пожелео да се противи, нека прими на себе гнев и проклетство свемогућег Бога и пречисте Дјеве, његове мајке, и дванаест апостола и четворице јеванђелиста и три стотине и осамнаест отаца никејског сабора, и нашег краљевског височанства и нека би саучествовао са Јудиним издајством. А што се тиче поданика, којег год да су статуса, има да плате казну од пет хиљада солида грошева и да знају да ће навући краљевски гнев.

Учињено је и дато ово у Пологу у присуству преосвећеног оца господина Арсенија, епископа призренског као и племенитих људи: казнаца Балдовина, војводе (стегоноше) Градислава Бориловог, жупана Вратка, кнеза Гргура Курјаковића, ставилца Милоша Војновог, војводе Дејана Манијака, ставилца Градислава Сушенице, Николе Буће, барског архидијака и (!) Марина Мирослављевог Баранина и још многих других, лета Господњег 1333, месеца јануара двадесет другог дана, индикта првог. У присуству свих ових, а за будуће памћење, наредили смо да се стави наш висећи златни печат и да се потпише црвеним мастилом, како је обичај.

+ СТЕФАН ПО МИЛОСТИ БОЖИЈОЈ КРАЉ СВЕ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ И ПОМОРСКЕ.

На полеђини: 1313. Привилегија господина краља Србије о уступању Стонског рата.

Дипломатичке особености

Прва стонска повеља краља Стефана Душана припада малобројној групи српских средњовековних аката чији су оригинали састављени на два језика, у две редакције. Не може се поуздано утврдити да ли је најпре писана редакција повеље на српском а потом на латинском језику. Свакако да је главни службени језик српске владарске канцеларије био српски, и имајући у виду осетљивост питања која повеља регулише, није неосновано претпоставити да је најпре настала српска редакција исправе.

Иако се формално гледано ради о две повеље, њихова међузависност је таква да је оправданије говорити о редакцијама једне повеље, него настојати на формалној подели. Исти правни чин, о коме су две редакције исправе аутентично сведочанство, стоји у основи обе верзије документа.

У целини узев, уз одређене разлике, садржина српске и латинске редакције повеље су у сагласју. Разлике се најпре уочавају у редоследу дипломатичкох формула:

<i>Српска редакција</i>	<i>Латинска редакција</i>
1. инвокација	1. интитулација
2. аренга	2. инскрипција
3. интитулација	3. аренга
4. експозиција	4. експозиција
5. петиција	5. петиција
6. диспозиција	6. диспозиција
7. место	7. санкција
8. датум	8. место
9. сведоци	9. сведоци
10. санкција	10. датум
11. потпис	11. короборација
	12. потпис

Латинска редакција повеље има једну дипломатичку формулу више од редакције исправе на српском језику. Према сва четири преписа, српска редакција повеље започиње симболичком инвокацијом у виду крста, док те дипломатичке формуле на почетку латинске редакције нема. Инскрипција и короборација читају се само у латинском тексту исправе.

Аренга у обе редакције у основи има исту мисао – легитимитет власти српског владара који проистиче из наслеђа Богом дароване

краљевске власти његовим светим прародитељима и родитељима. Овакав садржај аренге има посебан значај имајући у виду околности у којима је краљ Стефан Душан преузео власт, па стога не чуди толико настојање на законитости његовог положаја. У обе редакције повеље аренга не напушта задати тематски оквир. Нема сумње да су две редакције текста аренге настале независно једна од друге у оквиру исте мисаоно-идеолошке матрице.

Интитулација је у српској редакцији повеље уденута у аренгу, док латинска редакција исправе управо почиње њоме, свакако по западном узору. Српска верзија интитулације је крајње уобичајена, и не одудара од владаревог потписа, док је латинска веома развијена, појединачно наводећи земље којима српски краљ влада, при чему је од посебног значаја навођење Хума.

Околности које су довеле до самог правног чина, изнете у експозиционом делу исправе у основи се подударaju у обе редакције текста, с тим што се у верзији на српском језику додаје да је српски владар од Дубровчана добио и *друге многе потребе безбројне*, чега у латинском тексту нема.

Подстицај за сам правни чин дошао је из Дубровника, слажу се обе редакције текста, с тим што је у латинској верзији наглашено да су владаревој милости претходиле *молбе* (...eorum precibus liberaliter annuendo, ...cum instancia prohexerunt) које су у име Општине учинили њени изасланици, што се у српској редакцији исправе не може прочитати.

Две редакције диспозиције у основи су у сагласју. Суштина правног чина, аукторов дар (Стонски рат, приморје од Превлаке до дубровачких међа и острво Посредница) и обавезе дестинатара (годишњи доходак у износу од 500 перпера), садржана је у обе језичке верзије исправе. Разлика између две редакције диспозиције се пре свега односи на њен пертиненцијални дело, односно при појединачном набројању добара која чине аукторов дар. У том смислу диспозиција латинске редакције повеље је знатно развијенија. Док се у српској редакцији исправе наводе: засеоци, људи, право зидања на Превлаци и другим местима и селишта, у латинској верзији се читају: села, засеоци, села (поново), земље обрадиве и необрадиве, травњаци, дрвеће, шуме, права која проистичу из поседништва и на крају право подизања зидова на Превлаци и другде.

Последице правног чина озакоњеног Стонском повељом краља Стефана Душана биле су дугорочне. Србија је трајно отуђила један део државне територије. Даровањем приморја од Превлаке до дубровачких међа, Дубровник је добио и копнену везу са новостеченим поседом. У

стварности, овај део даровнице српског краља није се могао одмах спровести у пракси, будући да је већи део Хумске земље држао босански бан Стефан II. Могао је то бити својеврстан притисак који је краљ Стефан Душан извршио на босанског владара, стављајући до знања ко је законити господар Хумске земље. Но, и у случају када би српски владар вратио Хум под окриље своје власти, уколико не би кршио одредбе сопствене повеље, Хумска земља, а са њом и Србија не би имале излаз на море на потезу од Превлаке до дубровачке границе. Уступањем острва Посреднице, Дубровчанима је практично омогућено да контролишу поморски пут ка Дријевама, једном од најважнијих тргова, где је био и смештен један од четири кумерка солска. Но ту се не завршавају могућности за даље територијалне губитке српске земље на њеним западним границама. Острво Мљет било је практично одсечено од матице. Дубровчанима свакако то није могло да промакне, чекали су само погодну прилику да у односима са српском државом и то питање изнесу на дневни ред.

Извршење ауктореве воље осигурано је санкционом формулом која садржи духовну и материјалну казну намењену за прекршиоца. Неуобичајено висока материјална казна, 5.000 перпера, према српској редакцији исправе односи се на све прекршиоце владареве воље, док је у латинском тексту материјална казна намењена само за краљеве поданике, а духовна за све остале прекршиоце. Као да се пазило да у латинској редакцији повеље прекршиоцу који није поданик српског краља буде запређено духовном казном, која за она време и није тако занемарљива, знајући да се на материјалну казну има смисла позивати једино у околностима када постоји гарант који је може извршити, те се она заиста могла само односити на поданике српског краља. Тешко се могло очекивати да глобу од 5.000 перпера плати босански бан Стефан II, који је понајпре довео у питање одређене одредбе повеље, поседујући Хумску земљу, чиме је практично онемогућио Дубровчане да остваре копнену везу са Стонским ратом.

У српској редакцији исправе место и датум су наведени заједно, док су у латинској после места наведени сведоци. Година од стварања света, 6833, према сва четири преписа, којом је датована верзија повеље на српском језику, није исправна, јер у том случају радило би се о 1325. години, што свакако не одговара стварности. Српски писар је последње две цифре године, слова л и г погрешно уписао уместо м и а ($\text{л} \cdot \text{г} \cdot \text{м} \cdot \text{а} = 6841 = 1333$). До забуне је вероватно дошло услед састављања две редакције исправе, на два језика, са два начина рачунања година. Очито да се приликом уобличавања текста исправе, у српској дворској

канцеларији често могла чути година од Рођења Христовог, па се тако у повељи писаној на српском језику, које су по правилу датиране годином од стварања света, прве две цифре исписане по том стилу, а последње две од Христовог рођења.¹⁰ Латинска редакција исправе садржи индикт (исправно израчунат), накнадно уписан светлијом бојом мастила, кога у српској редакцији повеље нема, затим датум и годину од Христовог рођења.

Исти број сведока бележе обе редакције Прве стонске повеље. Из латинске редакције исправе сазнајемо још и патрониме за њих тројицу (Градислав Борилов, Милош Војнов, Марин Мирослављев) које српска редакција не садржи. Градислав Сушеница је по свој прилици носио титулу ставилца, која је изостављена у српској редакцији текста. Навођењу сведока, световних лица, у латинском тексту претходи формула *као и племенитих људи (ac nobilibus uiris)*, и после имена последњег сведока додаје се *и других још много (et aliis quam pluribus)*, чега у тексту на српском језику нема.

Према уобичајеној пракси српске владарске канцеларије, и једна и друга редакција повеље поред потписа садржале су и печат, као средство којим се исправе озваничавају. По свој прилици, ниједан од тих печата није сачуван. О постојању печата на латинској редакцији повеље сведочи текст короборације (коју српска редакција исправе нема), из ког се сазнаје да је документ оверен златним висећим печатом, и црвена врпца на којој је некада висио печат. Да је и редакција повеље на српском језику била оверена висећим печатом сведочи пресуда Хамза-бега у спору Дубровчана и херцега Влатка око Посреднице од 8. фебруара 1472.¹¹

Свечани владарев потпис крупним калиграфским црвеним словима са крстом на почетку, као симболичком инвокацијом, изведен је на крају повеље, у складу са праксом српске владарске канцеларије. Поређењем потписа на преписима српске редакције повеље, са потписом на оригиналу латинске редакције, јасно се види да су писари сва четири преписа пажљиво и у највећој мери подражавали владарев потпис из изворника са кога су повељу преписивали.

Имајући у виду све до сада наведено, сасвим је извесно да две редакције повеље краља Стефана Душана нису настале као превод са је-

¹⁰ Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 41–43.

¹¹ Дубровчани су на парници показали: ...записе с висѣћим(ь) печатъю вѣдъ краља Степана сръпскѣга и прим(о)рскѣга кои имъ е давъ Рать стонски с приморьельмъ и с Посреѣницѣмъ какъ Неретва дв м(о)ра вптече... записе и на нихъ висѣће печати краља Степана... – Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 279–280, бр. 874.

дног на други језик, већ самостално у задатим оквирима проистеклим из самог правног чина.

Прва стонска повеља краља Стефана Душана састављена је у форми традиционалне, једностране милости, како су то српски владари и раније чинили Општини дубровачкој. У том смислу у документу се не јављају две уговорне стране, као у повељи коју је истим поводом нешто касније Дубровчанима издао босански бан Стефан II, већ овде ауктор, односно дародавац формулише дар и услове под којима се он прима, односно обавезе које из њега следе, свакако у претходним консултацијама са дубровачком страном, али се о томе у самом документу не говори. Чином примања повеље Дубровчани су прихватили њену садржину а самим тим и правне последице које су из ње проистицале.

Просопографски подаци

Павле Мартинушевић (Павле Мартинџшевић, Paulus Martinussio), 32 (страна), 26 (ред у издању); 35, 25 – дубровачки властелин, син Николе de Nicolica de Martinussio. Имао је брата Николицу који је своје послове ширио у дубровачком залеђу. Павле се у изворима среће између 1312. и 1340. године. Почетком тридесетих година XIV века претежно се бавио транспортом соли. Мало веће га је изабрало 15. септембра 1331. да заједно са Јунијем Лукаревићем и Мартинушом Менчетићем буде члан првог дубровачког посланстава упућеног новом српском владару, краљу Стефану Душану. Посланство је из Дубровника кренуло 1. новембра, а вратило се 21. јануара наредне године. Недуго затим, 8. марта 1332. године Мало веће га је изабрало за сталног дубровачког конзула који ће боравити у Призрену, et in curia domini regis. У том својству он учествује у завршним преговорима са српским краљем око добијања Стонског рата. Велико веће га је 5. децембра 1334. изабрало за кнеза Стонског рата, одајући му на такав начин признање за заслуге током преговора са српским владарем. Средином 1335. поново је биран у посланство које је требало да иде у Србију. Био је ожењен Драгославом, кћерком Петра Бисиге (Bissiga), са којом је имао троје деце.

Извори: *Monumenta Ragusina* II, 352, 360, 362; V, 325, 341–343.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 306–307, таб. XLIII.

Климе Гучетић (Климе Гочетић, Clemens de Goce), 32, 26; 35, 25 – дубровачки властелин, в. ССА 8 (2009) 43 (Д. Јечменица).

Никола Лукаревић (Никола Лџкарџевић, Nicolaus de Lucari), 32, 27; 35, 25 – дубровачки властелин, в. ССА 8 (2009) 43–44 (Д. Јечменица).

Арсеније (кпискѣпъ призрѣнски Арсение, **Arsenius episcopus Prisiirensis**), 32, 43; 35, 56 – У три повеље настале у размаку од око двадесет година, Светостефанској (1313–1316), Призренској (1326), и Првој стонској (1333) среће се призренски епископ по имену Арсеније.

Литература: *СБР* 1, 268 (С. Вуковић).

Балдовин (казнацъ Балдовинъ, **casneç Baldouin**), 32, 43; 35, 57 – Последњи познати казнац у Србији Немањића. Казнац је од друге половине XII до средине XIV века био највиши представник централне државне управе, чије је главно задужење било да убира владареve приходе у држави. Значајнијег трага у изворима овог периода оставио је властелин истог имена, уз које се наводи титула кнеза. Кнез Балдовин припадао је властеоској породици Багаш и имао је поседе у Врању и околини. Његов син Маљушат је породичну задужбину, Цркву Светог Николе у Врању даровао Хиландару. Поуздана идентификација казнаца Балдовина са кнезом Балдовином, у историографији није извршена.

Литература: *СБР* 1, 382–383 (М. Шуица); *ЛССВ*, 268 (М. Благојевић); М. Благојевић, *Државна управа*, 22.

Градисав (воевода Градисавъ, **Gradislau Borilli uexillifer**), 32, 44; 35, 57 – Судаћи према патрониму које се среће само у латинској редакцији повеље, отац му се звао Борил. Имајући у виду да је војвода у средњовековној Србији био војни заповедник, који је по рангу стајао одмах иза владара, извесно је да је Градис(л)ав припадао кругу најкрупније властеле краља Стефана Душана. Његове војне надлежности додатно су појашњене у латинској редакцији исправе употребом титуле *uexillifer* уз његово име. Њено основно значење је заставник, односно барјактар. Према Душановом законуку, српски еквивалент титуле *uexillifer* био би стегоноша (стѣгоноша), за кога се каже да је велики властелин. Како је Градислав уз војне надлежности које су ишле са војводском титулом, по свој прилици носио и владареву заставу, нема сумње да је припадао најближем окружењу српског краља Стафана Душана.

Извори: *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354.*, изд. Н. Радојчић, Београд 1960, 73, 131.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* III, 192; *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae II, Zagrabiae* 1978, 1249; *ЛССВ*, 95–96 (А. Веселиновић, 2).

Вратко (жѣпанъ Враткѡ, **çupranus Vratcho**), 32, 44; 35, 57 – О његовом значају и утицају на двору српског краља, речито сведочи чињеница да су Дубровчани на седници Малог већа од 7. јануара 1333. одлучили да га богато обдаре. Као онеме *qui fuit et est nobis favorabilis penes dominum regem*, Вратку (Vratico) је намењена веома озбиљна су-

ма од 600 дуката. Наведен је на првом месту, међу достојанственицима блиским српском краљу, које треба наградити, и за њега је одређена највећа новчана сума. Очито да је он и раније Дубровчанима чинио разне услуге на двору српског краља.

У историографији се жупан Вратко поистовећује са кнезом Вратком, према старим српским родословима, потомком Вукана, старијег сина великог жупана Стефана Немање. У том смислу Вратко би био сродник владарске породице. Његова кћер Милица удала се за ставилаца, а каснијег кнеза Лазара.

Извори: *Monumenta Ragusina* II, 347; V, 375.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа*, 46–49, 52–53; *СБР* 2, 319 (С. Ћирковић).

Гргур Курјаковић (кнезь Гръгѡръ Кѡрјакѡвиѡъ, *comes Gregogorius* (!) *Curiaç*), 32, 44; 35, 58 – Син крбавског кнеза Курјака, који је поред Гргура имао синове Будислава и Павла. Први пут у изворима се среће у једној млетачкој исправи из 1332. Извесно време боравио је на двору српског краља Стефана Душана. О његовој блискости краљу и утицају на српском двору речито говори чињеница да су Дубровчани још почетком јануара 1333. одлучили да га обдаре са 200 дуката, у склопу напора око добијања Стонског рата. Касније је ушао у сукоб са угарским краљем Лајошем I у коме је поражен и заробљен. Последње године живота провео као сужањ (1358–1360). Имао је синове Будислава и Георгија.

Извори: *Monumenta Ragusina* II, 347, 348; V, 375.

Литература: Ф. Šišić, *Prilog rodoslovju Kurjakovića knezova krbavskih od plemena Gusić*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 9–1 (1907) 77–80.

Милош (ставилацъ Милошь, *staluileç* (!) *Milos Voyni*), 32, 45; 35, 58 – Према обе редакције исправе, носио је титулу ставилац, а на основу патронима из латинског текста, сазнаје се да је био Војинов син. Ово је једини случај да се уз његово име наводи и титула. Као личност која се бринула се о владаревој трпези – прибављање, припремање и служење хране, био је достојанственик од нарочитог владаревог поверења. Поверљива служба и близина владару остављале су му могућност за даље напредовање. Његов отац Војин је био господар Гацка, а поред тога и војвода у доба краља Стефана Уроша III, па стога не чуди како је његов син започео службу на српском двору. Имао је браћу Алтомана и Војислава, који је такође постао ставилац на српском двору, као и сестру Воиславу. Добри изгледи за његово даље напредовање у служби прекинути су, будући да је по свему судећи умро млад.

Литература: К. Јиречек, *Историја Срба* I, 204; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932; Р. Михаљчић, *Ставилац*, ИЧ 23 (1976) 10–11; *ЛССВ*, 693–694 (Р. Михаљчић).

Дејан Манијак (војвода Дејанъ Маниаакъ, *voieuoda Deian Maniiach*), 32, 45; 35, 59 – Обе редакције повеље сагласне су да је носио војводску титулу. У том смислу је извесно да је припадао кругу најближих сарадника српског краља. Друга је по реду личност са овом титулом међу сведоцима који се јављају у исправи. Презиме или надимак које је војвода Дејан носио веома је ретко, и по свој прилици је грчког, односно византијског порекла (Μανιάκης). У домаћим изворима среће се још само севаст Обрад уз чије име стоји Манијак, у повељи краља Милутина Хиландару с почетка XIV века, који уз то носи и византијску титулу. Могуће је да је војвода Дејан потицао из призренског краја, у коме је раније деловао севаст Обрад.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 61, док. бр. 42; С. Новковић, *Законски споменици*, 394.

Литература: *СБР* 3, 142 (С. Ћирковић)

Градис(л)ав Сушеница (Градисавъ СѸшеница, *stauileç Gradislau Suseniça*), 32, 45; 35, 59 – Уз име овог сведока у латинској редакцији повеље чита се да је носио титулу ставилац. У том случају, на двору краља Стефана Душана 1333. постојала су најмање два ставилца. Могућност да истовремено титулу ставилца носи више личности налазимо у Дечанској хрисовуљи (1330), где се помиње сабор српске земље који је сазвао краљ Стефан Урош III коме су поред, архиепископа, епископа, игумана, казнаца, тепчија, војвода и слугу присуствовали и ставилци (**ставиљце**), дакле више њих.

На основу другог фрагмента надгробне плоче, пронађеног у Цркви Св. Николе у Великој Хочи пре нешто мање од четири деценије, скоро у целости се може прочитати натпис из кога се сазнају нове чињенице о Градиславу Сушеници: **прѣстави сѣ ра(ва Бо)жити М(а)рта монахиа м(ѣсе)ца июна, мати (Гра)2|дислава СѸшен(ице) чельника. И приложи с(ве)томѢ Нико|3|лаю за гробъ р̄ ѿ(...)** и **поставьць ·л̄· перьперь |4| и ѿс(а)мь в[о]лов(ь ... Ст)ефан краљь, Илиа Грьбвьць ве|5|ше иконом(ь ...)**. Градислав Сушеница се овде среће са титулом челника. Уколико је припадао категорији дворских челника, који су се бринли о заштити владареве личности, извесно је да се ради о веома значајном дворском достојанственику краља Стефана Душана. На такву могућност упућује сама са-

држина натписа, односно пажња коју је краљ указао цркви у којој је био гроб монахиње Марте, мајке његовог блиског сарадника.

Извори: С. Новаковић, *Законски споменици*, 653; Р. Петровић, *Камени надгробни натпис из цркве св. Николе у селу Велика Хоча*, Зборник МС ЛУ 16 (1980) 211–222.

Литература: *ЛССВ*, 812–814 (М. Благојевић).

Никола Бућа (Никола БѸѧа, Nicola Buchia), 32, 46; 35, 59 – Угледни властелин и трговац из Котора. Веома рано је постао део најближег окружења краља Стефана Душана. У обе редакције повеље наводи се без икакве титуле. Очито, нешто касније је постао коморник (*comes camerarius*) на српском двору, а потом је до краја живота био протовестијар српског цара Стефана Душана. Колико је била значајна његова улога у уступању Стонског рата, речито сведочи чињеница да је Општина дубровачка већ почетком јануара 1333. одлучила да га награди. Одлуком Малог већа од 9. марта 1333, у знак захвалности, даровала му је посед на Стонском рату и земљиште у Дубровнику вредно 1.000 перпера. Николи и његовом брату Михаилу, као и њиховим потомцима три године касније, 2. јануара 1336, додељено је дубровачко грађанство и племство.

Извори: *Monumenta Ragusina* II, 350, 363; V, 375, 381.

Литература: *СБР* 1, 909–910 (Р. Ћук); *ССА* 8 (2009) 53 (Д. Јечменица).

Марин Баранин (архидијакъ Маринъ Баранинь, archidiaconus Antibarensis et (!) Marinus Miroslai Antibarensis), 32, 46; 35, 60 – Према патрониму који се среће у латинској редакцији повеље, отац му се звао Мирослав. По свој прилици, иста личност се у изворима среће и шест и по година касније. Марин Белић из Бара је као посланик краља Стефана Душана августа 1339. године у Дубровник однео краљево разрешно писмо за Домању Менчетића са браћом. Том приликом уз његово име није наведена било каква титула, осим што је истакнуто да је властелин.

У српској верзији повеље, уз његово име је наведена титула архидијак, чије је значење, према Даничићу, најстарији или први дијак, односно писар (*supremus notarius*). Према латинској редакцији текста, међу сведоцима је био један архидијак Баранин, а поред њега још и Марин Мирослављев Баранин. Очито да је у латинском тексту дошло до извесне грешке и удвајања, јер је сасвим извесно да је Марин заправо тај архидијак Баранин.

Архидијак Марин се у повељи јавља као последњи у низу сведока. Иако се у служби српског краља јавља неколико година касније, у вези са конкретним задатком, остаје неизвесно да ли је био чиновник у српској дворској канцеларији.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* I, 17; С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XIV Дијак, граматик, нотар, канцелар, номик, логотет*, Глас СКА 106 (1923) 85; *ЛССВ*, 152 (Т. Суботин-Голубовић); *ССА* 8 (2009) 52–53 (Д. Јечменица).

Установе и важнији појмови

У претходним свескама *Старог српског архива* већ су објашњавани појмови и установе: **властела** (*ССА* 3, 4, 5), **краљевство ми** (*ССА* 7), **милост** (*ССА*, 1, 3, 4, 7), **људи** (*ССА* 4, 5, према регистру).

Перпера, *sollidus grossorum Uenetorum*, 31, 23; 32, 38, 56; 34, 22; 35, 41, 53 – две по имену различите обрачунске новчане јединице које се срећу у два редакцијама повеље имале су исту номиналну вредност, 12 сребрних динара.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 106.

(H)erbagium, 35, 33 – траварина, пашарина, травнина. Помиње се само у латинској редакцији исправе. Подразумева дажбину која се наплаћивала за коришћење туђих пашњака, али и право на испашу. Како се појам среће међу осталим добрима у низу набројаним, преведен је као пашњак.

Литература: *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae, Zagrabiae* MCMLXXIII, 537; *ЛССВ*, 736–737 (М. Благојевић).

Бащина, *ius hereditarium*, 32, 33; 35, 28 – Дубровчани су поседе од српског краља, према српској редакцији исправе, добили у баштину, односно са правом наслеђа према латинском тексту, као наследно добро, што се у основи своди на исто. Ималац баштине имао је неприкосновено право располагања тим добром, што је у основи подразумевало право остављања у наслеђе, али и право отуђења, издавање у закуп, давања као поклона или у мираз и сл.

Литература: *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, 538; *ЛССВ*, 31–33 (Р. Михалчић, С. Ћирковић)

Беликь дань, *dies Resurexionis Domini nostri Jesu Christi*, 32, 34, 38; 35, 40 – Дан Христовог Васкрсења, највећи хришћански празник. Његово празновање пада увек у недељу, али како припада групи покретних празника, не обележава се сваке године тачно одређеног датума. У зависности од године, Васкрс се најраније може празновати 22. марта, а најкасније 25. априла, дакле постоји 35 могућих датума. У том смис-

Стонски рат (*Ратъ стонски, Punta Stagni*), 32, 28; 35, 29 – полуострво Пелешац, северозападно од Дубровника.

У средњем веку је носио назив састављен од имена најважнијег града на његовој територији (Стон), и назива за истурени део копна који залази у море (*ратъ, punta/puncta*), са једноставним значењем рт.

Превлака (*Прѣвлака, Preulaca*), 32, 29, 30; 35, 30, 36 – узани прелаз (земљоуз, *isthmus*) на самом југоистоку Стонског рата, широк мање од 1,5 км, преко ког је полуострво спојено са копном.

Приморје (*Riueria*), 32, 30–31; 35, 30 – Узан приморски појас који представља најкраћу копнену везу Дубровника са Стонским ратом. У редакцији повеље на српском језику прецизно се одређује: *ѡдъ Прѣвлаке ѡскраи мора дв дѡбровчачке мегкѡ*. У литератури је овај приморски појас познат под називом Сланско приморје (по месту Слано).

Како је ово подручје било у поседу босанског бана Стефана II, Дубровчани су га стварно добили тек 66 година касније, од краља Стефана Остоје.

Извори и литература: Р. Михаљчић, *Повеља Стефана Остоје Дубровчанима (15. јануар 1399)*, ГПБ 1 (2008) 123–135, са литературом.

Дубровачке међе (*дѡбровчачке мегкѡ, confines districtus Ragusii*), 32, 31; 35, 30 – Овде се мисли на северозападну границу дубровачке области (*districtus*), односно Астареје, која тада није ишла даље од Пољица.

Посредница (*Посрѣгница, Posrednica*), 32, 32; 35, 31 – Острво на ушћу Неретве у Јадранско море. Данас се на њему налази град Опузен.

Пресудом Хамза-бега у парници између херцега Влатка и Дубровчана у Фочи од 8. фебруара 1472, Општини дубровачкој је потврђено право на поседовање Посреднице. Главни доказ који су Дубровчани користили у тој парници била је Прва стонска повеља краља Стефана Душана, којом су, поред осталог, у посед добили и Посредницу, „*кою сѡ ѡдъ толе држали и дрѡже 8 дни госпoде срѡпске и бѡсанске и 8 дни големаго цара (sc. Мехмеда II) кои имѡ е све државе потврѡдиѡ*“, како се наводи у пресуди. Дубровчани су добили парницу и потврђено им је да Посредницу „*дрѡже и ѡдъ садѡ какѡ ю сѡ држали и дв садѡ*.“ На овај начин Дубровчани су после сто четрдесет година на вешт начин преузели посед који им је даровао српски краљ, но њихово поседништво над стратешки веома значајном Посредницом није дуго трајало. Судски поступак вођен у Фочи је посебно значајан са правног становишта, јер показује да је повеља српског краља, у крајње измењеним политичким

околностима, узимана као веродостојан правни аргумент од кључне важности, од кога је зависио исход правног процеса.

Извори: Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 279–280, бр. 874.

Литература: В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 74–81, 94–95, 140–141.

Полог (Пологъ, Pollog), 32, 41; 35, 55 – У географском смислу Полог представља издужену котлинску област на горњем Вардару, која се простире правцем југозапад–североисток у дужини од око 60 км, са добро истакнутим и јасно израженим природним границама.

Средњовековна жупа истог имена делила се на Горњи и Доњи Полог, о чему сведоче бројни писани извори. У црквеном погледу, Полог се налазио под јурисдикцијом Призренске епископије. Значај ове жупе био је утолико већи, ако се има у виду њен географски положај, између три веома важна средњовековна друштвена, политичка и црквена центра – Призрена на северу, Скопља на истоку и Охрида на југу.

У оквиру средњовековне жупе Полог, по свој прилици, постојао је и град истог имена. Византијски писац Георгије Пахимер на једном месту, међу градовима у Македонији наводи и Полог. Услед недостатка озбиљних и систематских археолошких истраживања, није поуздано утврђено где се налазио средњовековни град Полог.

У готово свим случајевима у којима се Полог среће у домаћим изворима, из самог контекста је јасно да се ради о жупи. Једино се у случају Прве стонске повеље то не може са сигурношћу рећи, јер би из тога следило да је српски владар примио дубровачке посланике и издао им своју повељу негде неодређено, у једној пространој жупи. У том смислу изгледа доста извесније да је српски краљ Стефан Душан примио дубровачко посланство и издао им повељу у граду Пологу.

Извори: *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, изд. В. Ћоровић, Светосавски зборник II, Београд 1939, 31; С. Новаковић, *Законски споменици*, 422, 635, 639, 640, 658, 666, 696; *Византијски извори за историју народа Југославије VI*, Београд 1986, 13–14, и нап. бр. 6 (Љ. Максимовић, са исцрпним прегледом литературе и мишљења о граду Пологу).